

X 29522

Közgyűjteményi tudományos napok I. Sopron

A 2003. október 16-i konferencia előadásai
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

Szerkesztette
EKLER PÉTER

X 29522

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
GONDOLAT KIADÓ ♦ BUDAPEST, 2005

Tartalom

Monok István	
A közgyűjteményi tudományos napok	7
Dominkovits Péter	
A kora újkori nyugat-dunántúli nemesi társadalom regionális vizsgálatáról	14
Mastalírné Zádor Márta	
A Műemlékkönyvtár egy unikális példánya	33
Szála Erzsébet	
Evangélikus mecénások Sopronban	47
Krisch András	
Az 1809-es francia megszállás levéltári iratanyaga a Soproni Levéltárban	55
Horváth Csaba	
<i>Habent sua fata libelli.</i> A soproni Széchenyi István Városi Könyvtárban őrzött Széchenyi-könyvtártöredék	70
Csekő Ernő	
A dualizmus kori elit kutatásának forráslehetőségei a Soproni Levéltárban	92
A kötet szerzői	112

A közgyűjteményi tudományos napok

A közgyűjtemények a kulturális és tudományos alkotások őrzőhelyei, a generációkon átívelő hagyomány-átörökítés intézményes letevékenységei. Gyűjtemények, amelyek széles körű kulturális tevékenységet fejtenek ki, ugyanakkor tudományos műhelyek is. Sajnos egymás tevékenységét sem ismerik igazán, ugyanakkor a kulturális és a tudományos intézményi rendszer között elhelyezkedve, mindkét oldalról – és sajnos a fenntartók részéről is – gyakran szembesülnek a hibás értékrendszer káros következményeivel.

2002-ben az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum, bicentenáriumukat ünneplendő, nagyszabású, a múzeumok magyarországi kialakulását bemutató kiállítást rendezett (*Műzsák kertje. A magyar múzeumok születése; Aere perennius – Ércnél maradandóbb. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum 200 éve*). Az ország közgyűjteményei ezzel a kiállítással köszöntötték az ünnepeket. Akkor határoztuk el, hogy a nem budapesti közgyűjteményekben folyó tudományos munka bemutatására megrendezzük a Közgyűjteményi tudományos napokat. Kezdetben csak az egyes gyűjteményeket mutatták be (Pápa, Sárospatak), a későbbiekben egyre inkább a gyűjteményekben dolgozó munkatársak tudományos kutatásairól szóló beszámolókat hallgathattuk meg (Sopron, Eger, Kecskemét). Elhatároztuk, hogy ennek a három találkozóznak az előadásait a Nemzeti Téka sorozatban meg is jelentetjük.

A KÖZGYŰJTEMÉNYEKBE FOLYÓ TUDOMÁNYOS MUNKÁRÓL

Az 1989 utáni magyarországi tudományos élet tagadhatatlan jelenségei sorába tartozik az, hogy a tudományosan minősítettek kevesebben vannak, mint a képzettségüket igénylő munkahelyek száma. A tudományos minősítés rendszere átalakult, a felsőoktatási álláshe-

lyek száma jelentősen megnőtt, az egyes minősítetteknek általában több állásuk van, vagy az álláshelyet frissen végzett, PhD-fokozattal rendelkező, de tapasztalatok nélküli munkaerővel töltik be.

A minősített és tapasztalt munkaerőért folyó versenyben a közgyűjtemények több szempontból is hátrányban vannak:

- A tudományos munka számos olyan mechanikus jellegű tevékenységgel párosul, amelynek elvégzése kötelező, ugyanakkor időt rabló tevékenység. A tudományos teljesítmények mérésekor tehát egy minden munkahelyre érvényes mérési módszer mellett hátrányba kerülnek.

- Az előzőből következően a továbblépés lehetősége (a magasabb fokozat megszerzéséhez megkívánt feltételek teljesítése) korlátozott.

- A közgyűjtemények munkatársainak munkaideje általában kötött, mellékállások vállalásának lehetősége így korlátozott.

- A közgyűjtemények természetes színterei a tudományos feltáró tevékenységnek, ezért a gyűjteményben dolgozó külső kutató kiszolgáltatását az ugyanolyan vagy magasabb tudományos minősítésű végzi. Ez önmagában nem jelenthet gondot, a gyakorlatban azonban számos feszültséget eredményez, sőt gyakran a tényleges kutatómunkát a belső munkatárs végzi el, az eredményt pedig a gyűjteményen kívül ismerik el.

- Anyagilag többszörös hátrányban vannak, hiszen 1. kevesebb melléktevékenységet végezhetnek (időtényező), 2. az állami ellátórendszer nincs rájuk akkora figyelemmel, mint a felsőoktatásban vagy az akadémiai intézeti hálózatban dolgozókra (relatív lemaradás).

Az eredmény: nagyszámú elvándorlás vagy a részmunkaidős foglalkoztatási viszony fenntartása (mert így a gyűjteményhez való belső hozzáférés legalább biztosítva van). A tudományosan minősítettek a nagyobb mozgásszabadságot és jobb anyagiakat együtt nyújtó felsőoktatási, illetve akadémiai intézményekbe vándorolnak – vagy pályaelhagyásra kényszerülnek.

A KÖZGYŰJTEMÉNYEK MINT TUDOMÁNYOS MŰHELYEK

A közgyűjtemények tevékenységét szabályozó törvényi háttér egyes rendelkezései megszabják azokat a kereteket, amelyekben ezek az intézmények a tudományos tevékenységüket végezni kötelesek. E tevékenységnek alapvetően a saját állományra, illetve a dokumentumanyag feldolgozására kell irányulnia. Ebből következik a tudományos tevékenység eleve intézményi jellege. Ennek az intézményi jellegnek köszönhetően a közgyűjtemények tudományos együttműködésének szervezése viszonylag problémamentes. Az együttműködésben partnerek a felsőoktatási és az akadémiai kutatóműhelyek és a többi közgyűjtemény.

A KÖZGYŰJTEMÉNYEKBEN FOLYÓ TUDOMÁNYOS MUNKA JELLEGE

Az egyes szaktudományok (különösen a közgyűjteményi kört alapvetően érintő humán területen) az elmúlt évtizedben erőteljesen elméleti irányban tájékozódtak. A nyugat-európai és az amerikai elméleti iskolák eredményei szabadon hozzáférhetők, egy-egy rész-eredmény megismerése és magyarországi megismertetése *királyi útnak* tűnhet sokak számára (különösen veszélyes ez az alapkutatási tapasztalat híján dolgozó fiatal kutatóknak). A humán tudományoknak a hetvenes-nyolcvanas években elkezdődött újpozitivistá korszaka így nem folytatódik (ennek intézményi háttere sincs meg – lásd például az OKTK helyzetét).

A közgyűjtemények azonban alapvetően a magyarországi tudománytörténet e ténylegesen soha nem volt pozitivistá korszakát hivatottak beteljesíteni: feladatuk a saját dokumentumállomány feltárása, tudományos igényű bemutatása és a további kutatás számára hozzáférhetővé tétele.

I. A történeti jellegű alapkutatásoknak tehát a közgyűjtemények nem egyszerűen a helyszínei. *Per analogiam*: ha egy közgyűjtemény informatikai feladatainak megoldásakor nincsen olyan muzeológus, művészettörténész, levéltáros vagy könyvtáros szakember, akinek

informatika tájékozottsága olyan mély, hogy pontosan ismeri az informatikus szakma szókincsét, logikáját stb., akkor az informatikus szakembernek nem lehet elmondani, hogy mi a tényleges feladat, így a közgyűjteményi anyag feldolgozása csak egyszerű, formai elvek szerint mechanikus módszereken alapul. Végső soron tehát nem szolgálhatja a tudományos kutatást. Tehát a közgyűjteményben dolgozóknak kell tudományos igénnyel feltárniuk saját anyagukat, mert más nem fogja ezt megtenni. A humán kutatóműhelyek kapacitás, érdeklődés és felkészültség híján sem fogják ezt megtenni, vagy csak részlegesen teszik meg. A közgyűjteményi tudományos igényű feltárás viszont teljes körű, a feltárás szintjén nem értékelő jellegű. Az eredmény ezért használható bárki számára.

Az egyes közgyűjteményi típusoknak természetesen – és a jogszabályok szintjén is – más és más a feladatuk. Az önkormányzati fenntartású intézményeknek az önkormányzati célokat is támogatniuk kell. Helytörténeti, helyismereti alapkutatásaikkal azonban végső soron az egyetemes tudományt szolgálják. Ráadásul ezen tevékenység *conditio sine qua non* jellege magától értetődő. Amíg nem ismerjük az egyes helytörténeti kutatási eredményeket, nehezen lehet szintézist teremteni. A nemzeti intézményeknek más konkrét feladataik vannak, de jellegükben nem térnek el a városi, megyei intézményekétől.

II. Mivel a humán kutatások technológiai lehetőségei nagyon gyorsan változnak, eredményesebbé tehetik a közgyűjteményi tudományos kutatásokat. A technológiai lehetőségek azonban tartalom nélkül még csak ki sem próbálhatók. Alapkutatás és tartalomszolgáltatás tehát szorosan összefüggő területek, egységüket a közgyűjtemények garantálni tudják: azért, mert a tartalom teljességének felmutatására kötelezettek, és azért, mert technikailag képesek rá. Az állítás ez utóbbi része természetesen *mutatis mutandis* értendő, hiszen intézményi típusonként és intézményenként is változó mértékű a felszereltség. A fenntartóknak azonban elemi érdekük a jó technikai ellátottság, hiszen ezzel nő a tudományos kutatás eredményeinek felmutatási lehetősége.

III. A szaktudományok: Az egyes diszciplínákra (tudománysszakokra) kialakult közgyűjteményi típusok mögött nemzetközileg is jól szervezett intézményrendszer tevékenykedik (muzeológia, levéltár-

tudomány, könyvtártudomány). Ezen tudományok művelésének is alapvető része az egyes közgyűjteményekben zajló tudományos tevékenység. Sajnálatos módon – a források és a lehetőségek szűkössége folytán – feszültség is regisztrálható a szaktudományok művelői és az egyes közintézményekben folyó anyagfeltáró jellegű és anyag-elemző tevékenység művelői között. Ezek a feszültségek néha intézményi gondná is növekedhetnek. A közgyűjtemények azonban nem mondhatnak le arról, hogy a saját szakmájuk tudományát elsődlegesen ezekben az intézményekben, anyag- és tevékenységközelben műveljék. Nem hihetünk olyan könyvtártudósban, aki nem ismeri gyakorlatban a könyvtárat, levéltártudósban, aki nem dolgozott levéltárban, muzeológusban, aki a múzeumokban folyó munkáról csak olvasott.

IV. A közgyűjteményeknek egyéni kutatási témáknak is helyet kell adniuk, olyanoknak is, amelyek nem elsősorban az anyag feltárásához és nyilvántartásához kötődnek. Ilyenek mindenképp előtt az állományok védelmével összefüggő tudományterületek, azután az anyag feldolgozására irányuló tudományos feldolgozások, illetve azok a tudományszakok, amelyek művelésével a munkatárs a közgyűjtemény tájékoztató munkáját emeli a legmagasabb szintre.

A KÖZGYŰJTEMÉNYEKBE FOLYÓ TUDOMÁNYOS MUNKA MÉRÉSE

Az egyes tudományterületek szakmai követelményrendszerének kidolgozása a Magyar Tudományos Akadémia szakbizottságainak és a Magyar Akkreditációs Bizottságnak az aktuális feladata. A közgyűjteményekben a tudományos minőség védelmére nem szabad más mérési módszert kidolgozni, illetve elfogadni. A tudományos támogatások odaítélésénél honorálni kell a közgyűjteményekben a többi kutató érdekében folytatott tevékenységet: az egyes szakmák saját követelményrendszeréből adódó mechanikus és időrabló munkát.

A KÖZGYŰJTEMÉNYEKBE FOLYÓ TUDOMÁNYOS MUNKA SZERVEZETI KERETEI

A közintézményekben folyó tudományos munka intézményi jellegének erősítése és intézményes képviselője kettős célú: 1. a tudományosan képzett munkatársi gárda megtartását, illetve ilyen karrier lehetőségének a fenntartását a fiatalok számára, továbbá 2. a felsőoktatási és az akadémiai tudományos műhelyek céljaival való összhang megteremtését, az együttműködés intézményes kereteinek biztosítását.

Ezért a közgyűjteményekben a tudományos minősítésű dolgozóknak – a megfelelő elszámoltatás és beszámoltatás után – valóban kivételezett helyzetet kell teremteni, vagyis megfelelő beleszólási lehetőséget az intézmény tudományos céljainak megfogalmazásába (tudományos bizottságok), valamint a kutatási és a publikációs tevékenység segítését.

Az intézményi kör hasonló jellegű gondjainak áttekintésére, a megoldások intézményes formáinak kialakítására akár csak *ad hoc* jelleggel, de egy „Közgyűjteményi Tudományos Tanácsot” kellene létrehozni. Ezen Tanács munkájának eredményeit az államigazgatás fórumaihoz az illetékes helyettes államtitkár és a közgyűjtemények különböző szövetségei (megyei, országos) közvetíthetnék.

Tovább kell erősíteni azt a szándékot, hogy a közgyűjtemények – hasonlóan a felsőoktatási intézményekhez – egyetlen tárcához tartozzanak, és a tárca pénzügyi fejezeteiben megjelenő tudományos kutatási célú pénzeszközök elosztásában a közgyűjtemények képviselői szóhoz jussanak (szükséges az egyes szaktudományok képviselőinek jelenléte a góttósodás elkerülése céljából).

A kutatásra és fejlesztésre jutó pénzek egyetlen tárcához (OM) való csoportosítása akkor elfogadható, ha azok elosztása nem egyetlen tárcánál történik, vagyis a más tárcák által fenntartott intézmények is részesülhetnek belőle. A gyakorlat az államigazgatás egyes intézményei együttműködésében zavarokat mutat, ezért fontos lenne tárca szintű tudományos alap kialakítása. Ennek egyik felét az intézmények – egy algoritmus alapján – évente a tudományos tevékenység támogatására megkapnák, a másik felét pályázati úton osztanák el. Pályázhatnak nem közgyűjtemények is, amennyiben

a közgyűjtemények anyagának tudományos igényű feldolgozása a céljuk.

Az eredmények közzétételére szükség lenne az OKTK Közalapítvány NKÖM kezelésbe vonására, vagy hasonló célú pénzalap elkülönítésére. Ezt az alapot ugyancsak bárki megpályázhatná, aki nem elméleti kutatást kíván megvalósítani, hanem a nemzeti kulturális örökség történeti emlékeinek feltárását, nyilvántartását és kiadását szorgalmazza.